

УДК 314(477.53)«1932/1933»

Я. Є. Блоха

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ У РЕШЕТИЛІВСЬКОМУ РАЙОНІ

У статті на підставі переважно спогадів та свідчень очевидців аналізується перебіг Голодомору 1932-1933 років у Решетилівському районі Полтавської (тодішньої Харківської) області.

Ключові слова: Голодомор, Решетилівщина, колективізація, хлібозаготівельна кампанія, демографічні втрати.

Кривавим смерчем пройшов голод 1932-1933 років по Полтавщині, обірвавши життя сотням тисяч селян, уключаючи дітей та людей похилого віку. На вулицях обласного центру аж до початку літа 1933 року щоденно прибирали до 150 трупів. На залізничних станціях і роз'їздах полтавські хлібороби, які раніше годували Європу, просили шматка хліба і там же помирали, підтяті голодом. Знайдені вздовж залізничних колій трупи звалювали в глибокі рови і так-сяк присипали землею. Проте хліб на Полтавщині був. На станції Решетилівка купи зерна лежали під відкритим небом, зерно псувалося й гнило, але пильно охоронялося військами.

Безпосередньою причиною голоду стала хлібозаготівельна кампанія 1932-1933 років. На час її проведення суцільна колективізація на Полтавщині, як і в цілому по Україні, вже в основному була завершена. В усіх районах Полтавщини, яка з лютого 1932 року входила до складу Харківської області, налічувалося 1800 колгоспів, що об'єднували близько 70% селянських господарств. Створені поспіхом, шляхом штучного об'єднання земельних наділів, реманенту та худоби

селян, колективні господарства залишалися економічно слабкими, без достатньої механізації виробничих процесів.

«Великий перелом» на селі з його розоренням десятків мільйонів селянських господарств, розкуркулюванням заможного та частини середнього селянства, масовий забій худоби призвели до тривалої кризи у сільськогосподарському виробництві. Яскравим показником цього стало зниження врожайності. Оскільки Полтавщина в той час не становила єдиної адміністративно-територіальної одиниці, навести узагальнюючі дані про врожайність практично неможливо. Однак відомості по такому типовому для Полтавщини району, як Лубенський, показують, що за п'ять років (1930-1934 роки) середньорічна врожайність озимої пшениці становила 9,7 ц з гектару, жита – 8,9 ц, ярої пшениці – 7,5 ц. Тобто врожайність була нижчою, ніж у 20-і роки, коли панівні позиції в сільському господарстві займав селянин-одноосібник [1, арк. 75].

І при всьому тому колгоспна система влаштувала сталінське керівництво, бо дозволяла «викачувати» з колгоспів до 40% виробленого зерна шляхом зменшення там нижче від усяких норм продовольчого, фуражного і насінневого фондів. З першого колгоспного врожаю 1930 року в Україні було заготовлено 477 млн. пудів зерна, тобто на 35% більше, ніж 1929 року, коли основним виробником хліба був селянин-одноосібник. Це породило шкідливу ілюзію, нібито і надалі методом продрозкладки вдасться без перешкод нарощувати кількість заготівлі хліба. Проте вже наступний, 1931 рік цю ілюзію розвіяв. З великим напруженням з колгоспів та селян-одноосібників «викачали» 395,9 млн. пудів зерна. У багатьох районах України з'явилися перші голодуючі. Та справжньою катастрофою для селянства обернулась хлібозаготівельна кампанія 1932 року.

З початком хлібозаготівельної кампанії фактично була заборонена торгівля хлібом і хлібопродуктами на колгоспних базарах, ярмарках, залізничних станціях. 23 листопада 1932 року бюро Полтавського міськкому КП(б)У прийняло постанову «Про посилення боротьби зі спекуляцією хлібом», де, зокрема, зазначалося, про необхідність рішуче посилити боротьбу з продажем зерна, борошна та великої кількості печеного хліба (більше від пуда) колгоспниками й одноосібниками, а також конфіскувати на базарах привезене зерно, борошно або печений хліб у великій кількості.

Винятково жорстоким щодо селянства був такий захід для «активізації» хлібозаготівель, як занесення сіл, що надто повільно здавали хліб державі, на «чорні дошки». У таких селах заборонялась торгівля, із сільських споживчих товариств вивозились усі промислові й продовольчі товари, а щоб одноосібники чи колгоспники не могли купити щось із харчів у сусідніх селах чи місті, виїзд за межі цього села заборонявся.

Не менш репресивним заходом було припинення товарного постачання цілих районів, що не виконали хлібозаготівельних планів. При цьому блокада вже поширювалась не на окремі села чи колгоспи, а на населення десятків районів. 15 грудня 1932 року була прийнята постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У «Про відновлення заводу промтоварів на село». Однак дія постанови не поширювалась на такі райони Полтавщини, як Бригадирівський, Великописарівський, Гадяцький, Кишеньківський, Кобеляцький, Лохвицький, Нехворощанський, Новосанжарський, Оболонський, Решетилівський. Та й у тих районах, де

дозволялось продавати промтовари, товарні репресії продовжувались щодо членів колгоспів та одноосібників, які не виконали хлібозаготівельних планів.

Про особливості голодомору 1932-1933 років на Решетилівщині можемо говорити як на основі статистичних даних по сільрадах району, так і зі спогадів очевидців. Так, у 1926 році в райцентрі Решетилівка проживало 7788 чол. населення, а з прилеглими хуторами Гаркавівка, Горбенки, Лісові, Новоселівка, Прокопівка, Семимогили, Хоружівка та Шкурупії – 8945 чол. У 1939 р. основна маса навколишніх хуторів уже входила до складу селища, але жителів у ньому налічувалося всього лише 6443 чол.

Зокрема Кисіль І.Ю. – учитель історії Кукобівської ЗНЗ І-ІІ ст., який займається дослідженням Голодомору 1932-1933 років на території рідного району, наводить такі дані: «У 1932-1933 роках у Решетилівському районі внаслідок злочинних дій більшовицької влади за далеко не повними даними було втрачено понад одинадцять з половиною тисяч чоловік. А саме: селище Решетилівка – близько 2500, хутори Хоружі – 4, Прокопівка – 19, Сені – 65, Семикози – 2, Киселі – 2, с. Фрунзівка – 9, х. Бузинівщина – 81, х. Ониськи – 35, с. Лобачі – 420, с. Худолії – 10, с. Долина – 239, с. Кузьменки – 115, с. Коломійці – 65, с. Лютівка – 158, с. Кукобівка – 45, с. Коломак – 240, х. Лісовий – 7, х. Мусійки – всі померли, с. Пашенки – 199, с. Лобачі (Турівська с/р) – 3, с. Ярошенки – 2, с. Шилівка – 715, х. Горобці – 3, с. Полянки – 7, с. Медяники – 3, с. Вусики – 3, с. Хорольці – 1, с. Житнівка – 1, с. Аросені – 2, М'якенівська с/р – 452, с. Ганжі – 26, с. Сухорабівка – 620, х. Кулички – 24, с. Федіївка – 72, с. Славки – 152, с. Демидівка – 31, с. Каленики – 175, с. Плоске – бл. 700, х. Сліпки – 350, с. Хрещате – 600, с. Жовтневе – 4, с. Потічок – 13, с. Колотії – 600, с. В. Бакай – 5, с. Піщане – бл. 700, с. Михнівка – 2...» [4, с. 379].

Про голод на Решетилівщині ми черпаємо інформацію і з листа колгоспників артілі «Більшовик» Решетилівського району (у 1932 р. – Харківської обл.) до Г.І. Петровського, написаного 10 березня 1932 року, у якому йдеться про відсутність хліба та посівматеріалу:

«Ми, селяни с. Гольманівки Шамраївської сільради Решетилівського району, члени артілі «Більшовик», хочемо з'ясувати своє положення, яке заставило обраться до вищого керівництва, а саме:

Проводячи в нашій колгоспі «Більшовик» хлібозаготовку, керівники району і сільради говорили колгоспникам, щоб вони свій хліб, який вони мають, здавали державі, оставляючи для свого існування не більше як на один місяць. Колгоспники повірили і здали свій хліб державі, який получили на трудовні. Крім того, хліб, який був у коморах артілі, вивезли весь, ще посівматеріалу захватили, що тепер і насіння нехвата.

Тепер же прийшов той термін, що обіцяли колгоспникам давати, то правління артілі каже, що «в коморах артілі хліба нема і ми [в] цьому не винні». Коли навіть була постанова зборів артілі про допомогу червоному партизану Чопенку Павлу Г., через його непрацездатність задовольняти пайком як службовця, то тепер правління відмовило, каже «нема хліба».

Постійні робітники (конюхи, свинарі) кожен день загрожують бросанням роботи, позаяк не ївши – робити не можна.

Підготовка до посівкампанії йде мляво, настрої колгоспників дезорганізований, радвладі не довіряють, позаяк керівники артілі партійці все це

знають, а хлопотать перед [владою], щоб повернули на харч частину хліба, не хотять.

Може т. Петровський подумав, що в артілі які-небудь фонди остались, так фондів ніяких не осталося. Про майбутню посівкампанію не знаєм, як Ви т. Петровський думаєте, а все ж таки при таких стані наслідків хороших не ожидать.

На нашу думку, радянська влада і Комуністична партія тут не виновата, але керівники, які робили на наших участках, обдурювали с целью колгоспників, готуючи ґрунт для інтервентів. Як, например, представник району, який робив у нас по хлібозаготівлі, тов. П. Василенко, у самого опісля знайшли захованого хліба в сундуках 25 пуд., одержуючи, крім того, пайок. Не будемо ми Вам писать, що вони всі такі, але факт той, що більшість колгоспників на сьогоднішній день сидить без хліба. Проте чи вони можуть робити на колгоспівській роботі, ми не будемо говорити, і чи при таких умовах пройде з успіхом весняна посівкампанія – і про це не скажеш. Але ж коли радвлада не вживе заходів до забезпечення колгоспників хлібом, то ясно, що наслідки роботи будуть негативні. Може ми в чому і помиляємось, але те, про що пишемо, є вірне і просимо цю справу розслідувать і стан колгоспників поліпшити, позаяк працюючи в колгоспі, на таке явище дивитися осторонь не можна. Просимо дати нам відповідь.

Колгоспники: Лашко Микита О., Терневський Семен Л., Лашко Юхим, Чопенко Йосип Гаврилович, Куліш Тимофій Ф., Лашко Сергій, Чопенко Іван» [3, с. 256-257].

Свідчення очевидців лише доповнюють статистичні дані. Так, мешканець села Лобачі, фронтовик, ветеран праці О. І. Лобач згадує: «У нашому селі голод не обминув жодної людини. Трупи довгий час ніхто не загортав, вже коли почали розкладатися, голова созу організував команду «загортальників». На сліди такого «поховання» можна було натрапити в кюветах, погребях, навіть колодязях. Повал був взимку і весною 1933-го. Ніколи не можна забути нестримного бажання щось укинути в рот... Вимирали цілі родини. По 7-8 чоловік забрав з собою 1933-й із сімей М.М. Блохи, Д.К. Рукавиці, К.Ю. Лук'янца, П.А. Лук'янець, А.П. Мироненка та інших [4, с. 379-380].

Коли прийшла посівна, обробляти землю було нікому, про що голова созу повідомив районне керівництво. Уповноважений з району обійшов усі хати і був вражений побаченим. Тоді в село завезли борошно, стали варити баланду, галушки, щоб підтримати тих, хто залишився. Весна оживила природу. Люди споживали листя з дерев м'яких порід, їли їжаків, жаб. Страшно про це згадувати, та гріх забути».

Дмитро Соловей у праці «Сказати правду. Оповідання скитальця Івана Климка про те, що діялося у Федіївській сільраді Решетилівського району на Полтавщині в 1929-1933 роках», цитуючи Івана Климка, розповідає про випадки канібалізму, які неодноразово траплялися на Решетилівщині: «Якось навесні 1933 р. я з братом Михайлом поїхав до Миргорода, щоб роздобути там картоплі на насіння, бо вже почали її садити. Як повернулися ми додому, то наші жінки зустріли нас повідомленням, що Мотря щойно перед цим повела до себе додому чужого хлопця років 15. У Жаданів тоді не було ніякої худоби, їсти їм самим не було чого. Отож цей факт викликав підозру, що того хлопця не з доброю метою закликано до хати. Тому вирішили прослідкувати.

Коли надворі зовсім стемніло і в хаті Гната Жадана блиснуло світло, наші дружини пішли заглянути, що там діється в хаті. І от вони побачили, що той чужий хлопець спокійненько сидить собі на ослінчику, перед ним щось поставлено, і він їсть. Усе гаразд, отже – можна вертатися до своєї хати. Та раптом на їхніх очах трапилось щось неймовірне й дике. На шию хлопцеві ззаду накинули волосяну петлю, в одну мить зашморгнули її і вдарили обухом. Від жаху й несподіванки жінки трохи не зомліли. Прибігши додому, вони трусилися, наче в лихоманці, й не могли нічого до ладу сказати. Із їхніх пополотнілих облич, із їхніх не зв'язаних до купи слів, ми зрозуміли лише одно: хлопця або ріжуть, або вже зарізали».

Про кількість загиблих у Федіївській та сусідніх сільських радах Іван Климко свідчить: «По інших хуторах було те ж саме, а якась сільрада Решетилівського району (забув, яка саме) вимерла вся; лишилося живих тільки три двори.

Під час голоду 1933 р. залізничні робітники станції Решетилівки під керівництвом співробітників ДПУ щоденно оглядали район станції Решетилівки, об'їздили залізничний шлях на дрезині та збирали всі виявлені трупи, їх звозили до станції Решетилівки і метрів, може, за 600 у бік Полтави, навпроти семафора через залізничний шлях, де були вириті глибокі траншеї завширшки на два метри й завдовжки, може, 10-12 метрів, уклали ці трупи впоперек траншеї один на одного, як колоди, і, коли в цьому місці траншея достатньо наповнювалася, засипали. Отож накладання трупів і засипання траншеї відбувалося поступово. Скільки там наповнено отаких траншеї та скільки в них закопано трупів – не можу сказати, але я сам бачив, коли заповняли і присипали другу траншею» [3, с. 23-24].

Скорочення чисельності населення Полтавщини йшло насамперед за рахунок зменшення числа жителів у сільській місцевості, в жодному із 44 районів за період з 1926 по 1939 роки не спостерігався навіть наймінімальніший приріст населення. А у низці районів скорочення сільського населення мало катастрофічний характер. У Яготинському районі чисельність мешканців сіл за дванадцять років зменшилася на 42,9%, Семенівському – на 42,6%. Значне скорочення населення відбулося навіть у кількох містах і селищах міського типу. Так, у місті Зінькові жителів у 1939 році було на 19,5% менше, ніж у 1926 році у місті Кобеляки – на 18,9%, у селищах Чутове – на 19,4%, Опішня – на 16,4%, Решетилівка – на 16,3% [2, с. 9-10].

Спираючись на матеріали всесоюзних переписів 1926 і 1939 років можна стверджувати, що демографічні втрати у Решетилівському районі досягли 34,6% (що становить понад одинадцять з половиною тисяч чоловік, з них у самому селищі Решетилівка – близько 2500). Зрозуміло, що демографічні втрати між двома переписами населення не можна повністю ототожнювати із людськими жертвами Голодомору 1932-1933 років. Указана цифра включає і членів сімей «розкуркулених» селянських господарств, депортованих за межі Полтавщини, громадян, які були знищені чи ув'язнені у концтабори під час масових сталінських репресій (тільки у другій половині 1937 році – першій половині 1938 року за далеко не повними даними НКВС УРСР у Полтавській області за «контрреволюційну діяльність» було заарештовано 12,4 тис. чол.).

Не слід забувати і того, що з території Полтавщини чимало людей виїхало за оргнабором та за власною ініціативою у Донбас, індустріальні центри України,

малоосвоєні райони Примор'я, Казахстану й Сибіру. Не жаль, повних даних про кількість розкуркулених селян, про репресованих за політичними мотивами у 30-их роках, про число осіб, що прибули і вибули за межі Полтавщини у той же період немає (такий облік органи статистики фактично налагодили тільки з 1940 року). А без них установити точну цифру жертв Голодомору практично неможливо.

Насильницька колективізація, «розселянювання» сільських трудівників і «воєнно-комуністична» продрозкладка породили справжній колапс сільського господарства. Тоталітарна система, безжалюбно пограбувавши колгоспників та одноосібників під час хлібозаготівельної кампанії 1932/1933 років, залишила їх без належної продовольчої допомоги і тим самим прирєкла селян на вимирання. Полтавському краю «великий перелом» коштував близько мільйона демографічних втрат населення. Мова йде і про селян, розкуркулених та висланих на Північ, де їх косила смерть від холоду, хвороб, непосильної праці, і про тих, що були знищені, як «класові вороги», у концтаборах та в'язницях, і про колгоспників й одноосібників, померлих у 1932-1933 роках від не баченого в історії людства голоду, та про тих, хто так і не народився при мінусовому прирості населення у перші роки після Голодомору.

Список використаних джерел

1. Державний архів Полтавської області. – Ф.Р.-2038. – Оп.1. – Спр. 710. – Арк. 75.
2. Єрмак О.П. Ціна «великого перелому» / О.П. Єрмак // Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929-1933: Збірник документів і матеріалів. – Полтава, 1997. – 264 с.
3. Соловей Д. Штучний голод 1932-1933 років / Д. Соловей // Соловей Д.Ф. Сказати правду. Три праці про голодомор 1932-1933 років; упоряд., наук. ред., передм., прим. Ю. Г. Шаповал, О. П. Юренко ; Нац. академія наук України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень, Центр історичної політології. – К.: Полтава, 2005. – 300 с.
4. Український голокост 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив: У 3 т. / За ред. о. Ю.Мицика. – Т.2 . – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 443 с.

Я. Е. Блоха

ГОЛОДОМОР 1932-1933 ГОДОВ В РЕШЕТИЛОВСКОМ РАЙОНЕ

В статтє на основани преимуцественно воспоминаний и свидетельств очевидцев анализируется ход Голодомора 1932-1933 годов в Решетилловском районе Полтавской (тогдашней Харьковской) области.

Ключевые слова: Голодомор, Решетилловщина, колективізація, хлібозаготівельна кампанія, демографічні втрати.

Ya. E. Blocha

GREAT FAMINE IN RESHETYLIVKA DISTRICT IN 1932-1933

In the article, on the basis of memoirs and itnesses the reasons of famine in 1932-1933 in Reshetylivskiyh district of Poltava (used to be Kharkov) region are analysed.

Keywords: famine, Reshetylivka district, collectivization, grain procurement campaign, demographic losses.

Надійшла до редакції 24 грудня 2013 року